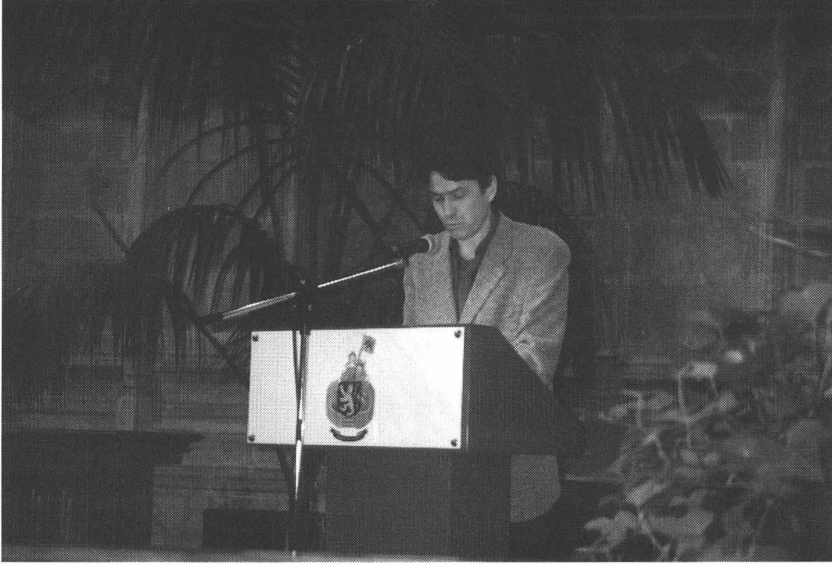

Cultuurprijs stad Gent, (28.04.1998)

Laudatio door Peter SCHOLLIERS

Zeer geachte aanwezigen, waarde mevrouw Coppejans-Desmedt.

Twintig jaar geleden begon ik met wetenschappelijk onderzoek over de lonen in de Gentse katoenfabriek Voortman - Texas in de 19de eeuw. Ik moet toegeven - nu kan dat - dat ik toen paniekeerde: ik was pas afgestudeerd en wist nog van niets. Hoe doe je dat, wetenschappelijk onderzoek? Waar begin je, welke vragen stel je, welke archieven en boeken lees je? De promotor van het onderzoek, professor Etienne Scholliers - geen familie - , raadde me aan enkele artikelen te lezen van een specialiste. Hij gaf me ook een boekje van diezelfde specialiste, met als titel "Bedrijfsarchieven op het stadsarchief van Gent", wat een inventaris is van de fondsen van de Gentse katoenfabrieken Voortman en de Hemptinne. Terloops gezegd, ik heb dit boekje ontzettend vaak geraadpleegd, in die mate dat ik de nummers van een groot aantal documenten van het fonds Voortman uit het hoofd kende.

De artikelen van doctor Hilda Coppejans-Desmedt openden voor mij - net zoals voor vele andere historici - ettelijke onderzoeksdeuren. Zonder het toen echt te beseffen, las en leerde ik over cruciale vragen waarover de geschiedkundige debatten toen handelden. Ik weet nu dat mevr. Coppejans-Desmedt niet alleen deelnam aan die debatten, maar eigenlijk een pioniersrol speelde.

Haar artikel "Incidenten rond de constructie van de eerste mechanische weefgetouwen te Gent" (uit 1959) zette meteen een toon van innovatie. De ondernemer als verspreider van nieuwe technologie wordt in de schijnwerpers

gezet. Dat gebeurt niet door het opvoeren van een heroïsche of dramatische figuur. Mevr. Coppejans-Desmedt schetst een beeld van een ondernemer met een fijne neus voor omzet en winst, die echter niet terugschrikt voor oplichting en diefstal. U kan opwerpen dat dit zeker niet een tegenstelling hoeft te zijn en dat we dit vandaag nog kennen. Zulke “menselijke” aanpak was toen echter grotendeels nieuw in de geschiedschrijving en hij brak pas goed door in de jaren 1980. Dit artikel is één van de meest inspirerende die ik ken over de Belgische economische geschiedenis. Het handelt over gerechtszaken, brevetten, booswichten, stoutmoedigheid, investeringen en streven naar winst, kredietwaardigheid, reputaties, gevangenisstraf, schulden en strategische aftochten ... allerlei leuke zaken die schril afsteken tegen de technische en afstandelijke benadering van de macro-economische cijferaaars die toen populair werden. Nu, na 40 jaar, is dit artikel nog altijd bijzonder actueel, leesbaar en wervend.

Dat betekent niet dat mevr. Coppejans-Desmedt geen oog heeft voor cijfers. Integendeel. Zij beseft goed welke waarde statistieken kunnen hebben voor de economische en sociale geschiedenis. Zij behandelt de cijfers omzichtig, wikt en weegt, onderzoekt de werkwijze en de eventueel verborgen agenda van degenen die de basiscijfers verstrekken. Haar artikel “De statistieken van Emmanuel Carolus van der Meersch over de katoenindustrie in Oost-Vlaanderen” (dat dateert uit 1962) vormt daarvan een mooi voorbeeld. Zij leidt deze statistieken uitvoerig in, peilt naar hun waarde, zet ze af tegen andere informatie en publiceert uittreksels uit brieven, rapporten en adviezen waardoor de cijfers een omkadering krijgen. Door deze grondige behandeling heeft ook dit artikel nog niets aan actualiteitswaarde verloren. Vandaag kan de historicus de cijfers gebruiken om, bij benadering, te weten hoeveel arbeiders Rosseel in 1817 gebruikte, hoeveel “mekanike weefstuigen” Lousbergs in 1826 opstelde en hoeveel stukken stof werden geproduceerd, maar deze statistieken kunnen ook worden gebruikt om te onderzoeken welke bedoelingen de tijdgenoten hadden met deze cijfers. Dat klonk niet alleen vernieuwend in 1962 maar dat is het ook nog in 1998.

In de eerste helft van de 19de eeuw werd de Gentse nijverheid nauwgezet in het oog gehouden door de overheid, wat uitmondde in allerlei statistieken, rapporten en adviezen. Maar de overheid deed veel meer. Mevr. Coppejans-Desmedt onderzoekt de rol die Willem I speelde als “Promotor van de Gentse katoenindustrie” (een artikel dat in 1975 verscheen), en ook hier innoveert zij. De economische geschiedschrijving van dat ogenblik negeerde de overheid natuurlijk niet, maar zag haar niet echt een doorslaggevende rol spelen. De techniek kreeg de hoofdrol. Recent is dat veranderd, en de zogenaamde “institutionele wending” maakt momenteel het mooie weer in de internationale economische geschiedschrijving. Twintig jaar geleden had mevr. Coppejans-Desmedt dat inzicht al. In haar artikel uit 1975 peilt zij naar toltarieven, leningen, subsidies en directe bestellingen bij fabrikanten, terwijl zij allerlei instellingen (zoals het “Fonds van de Nationale Nijverheid”) bestudeert. Zij besluit dat overheidsinitiatieven van beslissend belang kunnen zijn in de economische expansie, wat zonder enige twijfel het geval was in onze provincies bij het begin van de 19de eeuw.

LAUDATIO H. COPPEJANS-DESMEDT

Ik beperk me tot deze drie artikelen, maar ik zou er nog andere kunnen noemen die niet minder baanbrekend waren. Ik heb deze drie gekozen, omdat zij nieuwe onderzoekswegen openen omtrent de ondernemers, hun mentaliteit en netwerken, het belang van de techniekverspreiding, de impact van de staat en de waarde van statistieken en cijfers. Onze visie op de economische ontwikkeling van België is mede onder invloed van deze drie artikelen veranderd. En dat is een bijzondere verdienste.

Toch nog even benadrukken dat haar "Bijdrage tot de studie van de gegoede burgerij te Gent in de 18e eeuw" (gepubliceerd in 1952), dat haar synthese over "Bevolking en tewerkstelling in transformatie op het Vlaamse platteland" uit 1994 en dat haar magistrale synthese over de Belgische katoennijverheid, gepubliceerd in het prestigieuze *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte* in 1982, zeer frequent worden aangehaald in de nationale en de internationale literatuur tot vandaag, wat allicht nog lange tijd het geval zal zijn. Dat toont de binnen- en buitenlandse faam van doctor Coppejans-Desmedt zeer goed aan. Zij heeft het 19de eeuwse Gent een plaats gegeven in de wereldhistoriografie.

Ik heb nog niets gezegd over dat andere, essentiële luik van de belangstelling van Hilda Coppejans-Desmedt, namelijk het archief. In 1957 begint zij haar loopbaan in het Gentse Rijksarchief. Haar interesse - "liefde" lijkt me overdreven, misschien is "passie" wel het meest gepaste woord - voor archiefdocumenten blijkt al uit de vele nieuwe gegevens die zij verzamelt voor haar doctoraatsverhandeling over de mechanisering van de Gentse textielnijverheid. Zij publiceert vrijwel onmiddellijk inventarissen en, wat later, beschouwende en fundamentele artikelen over de selectie van archieven, de wetgeving terzake, de overheidsarchieven en de wijze van bewaring van documenten, al dan niet van papier. Zij stelt dwingende vragen, wil orde op zaken stellen in de lawine van archieven, en neemt duidelijke standpunten in. Zij stort zich vooral op de bedrijfsarchieven die tot dan ronduit worden verwaarloosd. Dat blijkt uit de inventaris van de fondsen Voortman en de Hemptinne die ik al heb vernoemd, dat blijkt uit artikelen met titels als "'Les archives d'entreprises en Belgique. Situation et problèmes relatifs à leur conservation" (uit 1979), en dat blijkt ook uit de uitoefening van allerlei functies in wetenschappelijke organisaties die ijveren voor bewaring van bedrijfsarchieven. Haar inzet en inzichten zijn ook in het buitenland zeer gewaardeerd. Getuige daarvan zijn de bijdragen en de redactieverantwoordelijkheid in internationale tijdschriften, en de functies die ze op zich heeft genomen in internationale organisaties.

Haar passie voor economische geschiedenis en voor archieven komt samen in een werk dat een klassieker is geworden, "Gids van de bedrijfsarchieven bewaard in de openbare depots van België" (uit 1975). Deze gids vult een grote lacune aan, en heeft generaties studenten en onderzoekers toegelaten nieuwe archieven te ontdekken en te exploiteren. Onze kennis van het verleden is er zonder twijfel fel op vooruit gegaan dankzij deze gids. Ik had vandaag bijzonder graag de nieuwe versie van de gids (of het "Supplement") uit mijn tas gehaald, maar het lot - om het even zo te noemen - beslist daar anders over. Ik kan enkel

PETER SCHOLLIERS

maar met de inhoudstafel zwaaien. Die toont dat de oorspronkelijke aanpak is verruimd en dat niet alleen bedrijfsarchieven uit de openbare depots worden ontsloten, maar uit alle mogelijke instellingen - ook musea en geschiedkundige kringen bijvoorbeeld. Na publicatie van dit supplement later dit jaar, zal de sociale en economische geschiedenis van België nieuwe en sterke onderzoeks-impuls krijgen.

Mevr. Coppejans-Desmedt, ik heb met bijzonder veel genoegen de laudatio uitgesproken, en heb dat gedaan in naam van alle historici en archivarissen van het land. Dat is een aangename taak, die enkel moeite vergde omdat ik me in tijd moest beperken en dus noodgedwongen te snel over bepaalde aspecten moest heenglijden. De cultuurprijs 1997 van de stad Gent is bijzonder goed besteed.

Dankwoord van de laureate Hilda Coppejans-Desmedt

Mijnheer de Burgemeester, Mevrouwen, Mijne Heren,
Beste Collega's, Beste Vrienden,

De onderscheiding met de Cultuurprijs voor Historisch Onderzoek was voor mij een complete verrassing en heeft mij fel geroerd. Mijn eerste reactie was een ongelooflijke blijdschap, een intense vreugde niet in het minst omdat het gaat om een onderscheiding mij toegekend door Vlaanderens cultuurstad bij uitstek, de stad waar ik geboren en getogen ben, en al bewoon ik thans om familiale redenen de rand, de stad waar mijn hart is en blijft.

Maar spoedig daarop ben ik bevangen door schroom, schroom omdat sedert de laatste decennia zoveel prachtig historisch werk over of in verband met Gent is gerealiseerd, dat ik mij bij die vernieuwende, uitdiepende en hoe dan ook verrijkende productie heel deemoedig voel.

Wanneer ik meen de prijs toch te kunnen aanvaarden is het omdat ik de onderscheiding ervaar als een hommage aan de historicus-archivaris, in casu de historica-archivaresse voor wie ik hier symbool sta.

Als studente aan de Rijksuniversiteit te Gent werd mij in de traditie van de Gentse Historische School ingeprent voor vorsingswerk te steunen op betrouwbare, authentieke bronnen, wars van alle constructies hoe vernuftig ook, maar gebouwd op glad ijs. Mijn eerste ervaringen met archief heb ik opgedaan bij de voorbereiding van mijn licentiaatsverhandeling en later van mijn doctorale scriptie. De staat waarin het bronnenmateriaal toen verkeerde, respectievelijk het ontbreken ervan, deed mij inzien dat voor een wetenschapper in het archief een nog braakliggend terrein voorhanden was. Vandaar mijn keuze een carrière op te bouwen in het archiefwezen. Dit ondanks het feit dat de archivistiek ondergewaardeerd was en tot dusver ondergewaardeerd bleef, in tegenstelling tot de historiografie die hoog in het vaandel geschreven stond en nog steeds staat.

Bij het grote publiek heeft voor de enen de archivaris het imago - de beeldvorming van de archivaresse ontbreekt totaal - van een ietwat bizar personage dat in een stoffig lokaal wat zit te frunniken met perkament of zoals een ambtenaar van een ministerie mij bij een van mijn inspecties te Brussel zei "wij hebben geen archief, alleen papier en gij zijt uit op perkament". De anderen identificeren de archivaris dan weer eerder met een simpele ziel à la Jomme Dockx, waarop zelfs de "collega's" meewarig neerkijken¹. In wetenschappelijke middens wordt de archivaris nog al te uitsluitend gezien als een agent ten dienste van de geschiedenis. En onlangs was ik verbijsterd toen ik uit méér dan één geloofwaardige bron vernam dat het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek archiveringswerk beschouwt als

¹ Zinspeling op een televisiereeks die enkele jaren geleden liep op de B.R.T. (thans V.R.T.).

HILDA COPPEJANS-DESMEDT

“pre-wetenschappelijk”². Alhoewel archiveringswerk of archivistiek per definitie is: de wetenschap omvattende de theorie, de techniek en de werkzaamheden in verband met de zorg voor en het beheer van archiefbescheiden. Wat het begrip “pre-wetenschappelijk” inhoudt, is mij overigens niet duidelijk, maar vast staat dat over de archivistiek en de opdrachten van de archivaris nog veel onbegrip en verwarring bestaat.

Het is hier niet de plaats én de tijd voor een analyse ten gronde van de rol van de archivaris, doch het weze mij toegelaten om in het kort zijn taken, tenminste de belangrijkste ervan, voor u toe te lichten. Vooreerst bewaart en beheert hij/zij (maar ik zal het nu verder bij hij laten) het archief van het organisme waaraan hij is verbonden, of binnen het ressort dat hem is toegewezen en zorgt hij ervoor dat de door de diensten opgevraagde informatie hen binnen de kortst mogelijke tijd bereikt. Maar bovenal is hij verantwoordelijk voor het behoud van het primair documentair erfgoed. En het is in de correcte uitvoering van die opdracht dat op lange termijn zijn wezenlijk belang gelegen is.

Met die doelstelling voor ogen spooft hij in de publieke sector, binnen zijn ressort, de archieven op als spiegels van de handelingen der overheden, van hun relaties onderling en vooral van hun relaties met de bevolking. Archieven die getuigen van de wijze waarop zij het gezag/de macht hebben uitgeoefend, welke middelen zij ervoor hebben aangewend, hoe zij orde op zaken hebben gesteld, welke belangen zij hebben gediend en welke groepen daarbij de doorslag hebben gegeven.

Maar er is meer, de archivaris legt ook contact met de privé sector om, in de mate van het mogelijke, het behoud en de toegang te verzekeren van archieven van families en individuen, van ondernemingen, van personaliteiten, van groeperingen en verenigingen die op enigerlei wijze impact hebben gehad op de gemeenschap of een bijzonder aspect ervan belichten binnen de huis-, familie- of vriendenkring, op de werkvloer en erbuiten, of aanwijzen wie en aan welke culturele, economische, intellectuele, pedagogische, politieke of sociale bewegingen heeft deelgenomen en door wie de bewegingen of groeperingen werden opgezet. Kortom, zoveel getuigen van wat reilt en zeilt binnen de maatschappij.

Op zijn zoektocht wordt de archivaris niet zelden geconfronteerd met enorme papiermassa's, zoals de beruchte dossiers van de rechtspleging, die zich over ettelijke kilometers uitstrekken en die vroeger kunnen, later moeten worden overgedragen aan het Rijksarchief. En dat is maar het topje van de papierberg, die werd en nog steeds wordt geproduceerd. Om blijvende opslag mogelijk te maken moeten de papiermassa's worden gereduceerd door het overtollige te vernietigen, zonder afbreuk te doen aan de informatiewaarde van het geheel. De selectie kan/mag bijgevolg nooit willekeurig zijn. Zij moet stoelen op een solide wetenschap-

² Interview van Eric Rinckhout met professor Geert Lernout van de Universiteit Antwerpen in “*De Morgen*”, 12 februari 1998 en de studiedag ‘Staten-Generaal over de Toekomst van ons Literair Verleden’ op dinsdag 17 februari in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde te Gent.

DANKWOORD

pelijke basis en vergt een grondig onderzoek van de structuur en de bevoegdheden van het archiefvormend orgaan, van het administratief, juridisch en wettelijk kader waarin het functioneert, én een grondige kennis van de algemene maatschappelijke context. Van de archivaris wordt een soepel aanpassingsvermogen vereist om zich telkens in te werken in het voorliggend archief. Hij moet kunnen inspelen op alle huidige vragen, maar wat moeilijker is, ook toekomstige vragen van potentiële gebruikers kunnen voorzien bij veranderende onderzoeksinteresse. Selectie hoe delicaat, soms zelfs hoe controversieel zij ook kan zijn, is een operatie waaraan de archivaris zich niet kan onttrekken.

In het kader van de voortschrijdende informatiemaatschappij waarin wij zijn beland, lijkt het hoogtepunt van de papierberg nu voorbij, maar wij zijn nog veraf van het door futurologen reeds ruim een kwart-eeuw geleden aangekondigde kantoor zonder papier. Parallel met die recente evolutie heeft zich voor de archivaris inmiddels een nieuwe problematiek aangediend onder de vorm van de elektronisch geproduceerde archieven. Zij dwingen hem ertoe reeds van in hun ontstaansfase tussen te komen om ondoordacht wissen van documenten met permanente waarde te verhinderen of bij de snelle opeenvolging van hard- en softwaresystemen voor onleesbaarheid te behoeden.

Voor wat de hem toevertrouwde archieven betreft, staat de archivaris borg voor de integriteit van de bescheiden zodat het betrouwbaar bewijsmateriaal blijft. Dit houdt in dat hij weerstaat aan elke druk, van wie, van wat of waar ook om het bewijsmateriaal te manipuleren met de bedoeling feiten of gegevens te verbergen, te verdoezelen of te vervormen. Verder zorgt hij voor een adequate en duurzame conservering van de archieven, ordent en inventariseert hij de bescheiden volgens een methodiek waar ik hier niet verder op inga, maar die essentieel tot doel heeft de toegankelijkheid tot de archieven te bevorderen, binnen de grenzen vastgelegd door de relevante wetgeving of reglementering terzake. Aldus handelend dient hij zowel de belangen van de bewijs- en rechtzoekenden, als van de gebruikers voor onderzoek en studie, waaronder de historici en toekomstige historici op lange na niet meer de enigen zijn.

Tenslotte stipuleert de recente internationale deontologische code voor archivariissen dat zij de archieven die in hun instelling worden bewaard voor eigen onderzoek en publicaties mogen gebruiken, maar dan wél onder dezelfde voorwaarden als deze geldend voor de andere geïnteresseerden. In het Belgische Rijksarchief behoort ten andere het produceren van historisch-wetenschappelijke, naast uiteraard archivalische publicaties sinds jaar en dag, dus traditioneel tot het takenpakket van de archivariissen. Zij hebben die opdracht ter harte genomen, zoals blijkt uit het indrukwekkend aantal bijdragen, tekstuittgaven en andere werken die zij hebben voortgebracht.

Persoonlijk heb ik bij mijn geschiedkundig werk vooral aandacht gehad voor mijn geboortestad, waarvan het rijke, boeiende verleden de historica als het ware uitnodigde om niet te zeggen uitdaagde tot onderzoek en studie. Meer in het bijzonder ben ik gefascineerd geworden door de cruciale tijd, die zich situeert tussen de jaren 1750-1850, toen de stad voor de tweede maal in haar bestaan uitgroeide tot hét textielcentrum bij uitstek of althans tot één van de allerbelangrijkste textielcentra op het Europese vasteland en Gent op een verbazingwekkende wijze transformeerde en implodeerde van een koele, rustige, ietwat

HILDA COPPEJANS-DESMEDT

ingedommelde provinciehoofdplaats met nog veel groen en open ruimten binnen haar vestingmuren, tot een koortsachtig nijvere, bruisende, dichtbevolkte fabrieksstad met alle positieve, maar helaas ook met alle negatieve consequenties van dien.

Indien wij nu om te besluiten de vraag zouden stellen welke van de beide disciplines het meest bijdraagt tot de studie van het verleden : de archivistiek die de pijlers en het bouw materiaal bijeenbrengt, gebruiksklaar maakt en aanreikt, dan wel de historiografie die het constructiemateriaal verwerkt, de verbanden legt, structureert en verklaart dan is het duidelijk dat beide hun specifieke inbreng hebben, maar terzelfdetijd complementair zijn aan mekaar. Het bewaren van het constructiemateriaal of meer concreet uitgedrukt het bewaren van het primair documentair erfgoed heeft slechts zin in zover het ook wordt gevaloriseerd.

Door de Cultuurprijs voor Historisch Onderzoek toe te kennen aan een historica-archivaresse wordt tevens de inbreng van de beide disciplines, de archivistiek en de historiografie voor de kennis van het verleden in hun juiste verhouding en in volle daglicht gesteld. Dit is een primeur, Mijnheer de Burgemeester, waarvoor ik u mijn bijzondere dank betuig. Tevens meen ik, u en het ganse stadsbestuur, hiervoor ook de oprechte dank van al mijn collega's historici-archivarissen te mogen overmaken.

De jury dank ik van ganser harte voor de waardering van mijn werk en professor dr. Peter Scholliers voor de woorden van lof. Een en ander heeft mij diep getroffen. Graag neem ik bovendien de gelegenheid te baat om mijn erkentelijkheid uit te drukken tegenover de collega's-medewerkers van het Stads- en Rijksarchief voor de hulp en de bijstand waarop ik steeds heb kunnen rekenen en die ik bij mijn nu meer schaarse bezoeken aan hun instelling nog altijd geniet.

Tenslotte mijn hartelijke dank, mede ik naam van mijn echtgenoot, aan u allen, collega's, familieleden, genodigden, vrienden voor de warme sympathie die u mij door uw aanwezigheid alhier betoont, op deze voor mij bijzonder heuglijke dag.

